

Gerechtshof Den Haag

Zaaknummer: 200.336.130/01

Zitting: 22 januari 2024, 9:30 uur

Pleitnota

Inzake

1. de stichting Stichting Oxfam Novib, kantoor
houdend te 's-Gravenhage

**2. de stichting Stichting Vredesbeweging PAX
Nederland**, kantoor houdend te Utrecht

3. de stichting Stichting The Rights Forum, kantoor
houdend te Amsterdam

Appellanten, geïntimeerden in incidenteel appel

Advocaten: mr. L. Zegveld en mr. T.J.R. van der
Sommen

tegen:

**De Staat der Nederlanden (Ministerie van
Buitenlandse Zaken)**

zetelend te Den Haag

Geïntimeerde, appellant in incidenteel appel

Advocaten: mrs. R.W. Veldhuis en E.V. Koppe

INHOUDSOPGAVE

1. Uithongering door bombardementen.....	3
2. Geen Palestijns Gaza meer in de nabije toekomst.....	4
3. De Staat bedient zich van post-truth politiek.....	5
4. Ook inzet F-35 – met hulp van de Staat – boven Gaza is een feit.....	8
5. Beoordelingskader.....	11
6. Exportregels: toetsing vereist.....	12
7. Geschikte en passende maatregelen	16
8. Weging andere belangen: de bezwaarlijkheid van staken van F-35 export	20
9. Conclusie en verzoek uitspraak op kortst mogelijke termijn	24

1. UITHONGERING DOOR BOMBARDEMENTEN

1. De ernst van de situatie in Gaza zal uw Hof niet zijn ontgaan.
2. De gevolgen laten zich zien in aantal doden. Tijdens het vonnis van de rechtbank op 4 december jl. stond de teller op ruim 15.207 mensen.¹ Nu staat hij op 24.620.² Ruim 9.000 doden erbij.
3. Een realiteit op de grond die zich de laatste weken steeds grootschaliger en fataler uittekent, is uithongering.

[Beeld I: Mensen in de rij voor brood, d.d. 4 november 2023, productie 56 Oxfam Novib c.s.]

4. Voor meer dan een half miljoen Gazanen neemt honger hun leven over.³ Een volwassen persoon kan ongeveer drie maanden zonder voedsel. In die tijd gaat het lichaam zichzelf langzaam opeten. Voor de Palestijnse kinderen zijn de gevolgen nog veel destructiever. Deskundigen zeggen hierover:⁴

“Hun kansen worden op alle vlakken verminderd en dat werkt door in de hele maatschappij. [...] Als je dat bedenkt wordt het duidelijk wat een enorm vernietigend en langdurig wapen honger kan zijn.”⁵

5. De honger in Gaza is geen toevallig bijproduct van de oorlogsvoering door Israël. Het is geen bijkomende schade. Sinds het begin van de oorlog heeft Israël toegang geblokkeerd en verreweg de meeste bakkerijen, waterzuiveringsinstallaties, landbouwgronden, en later ook de sporadische hulpkonvoeien, gebombardeerd.⁶

[Beeld II: Satellietbeeld analyse van Gaza: verwoest woongebied (rood) en agrarisch gebied (oranje), d.d. 26 november en 11 december 2023, producties 50 en 61 Oxfam Novib c.s.]

6. Deze bombardementen die Gaza en het leven in Gaza volledig vernietigen, worden uitgevoerd door en met behulp van F-35's. Nederland levert de onderdelen.

---

¹ UN OCHA, 'Reported Impact Since 7 October 2023', geraadpleegd op 3 december 2023 via: www.ochaopt.org/. Zie ook: x.com/evanhill/status/1730993416299823410?s=20.

² OCHA, 'Reported Impact since 7 October 2023', geraadpleegd op 20 januari 2024, te raadplegen via: www.ochaopt.org.

³ M. van den Berg, 'Honger kan een enorm krachtig politiek-militair drukmiddel zijn', *NRC* 15 januari 2024, te raadplegen via: <https://www.nrc.nl/nieuws/2024/01/15/honger-kan-een-enorm-krachtig-politiek-militair-drukmiddel-zijn-a4187010>.

⁴ T. Roseboom, hoogleraar Vroege Ontwikkeling en Gezondheid bij Amsterdam UMC, in M. van den Berg, 'Honger kan een enorm krachtig politiek-militair drukmiddel zijn', *NRC* 15 januari 2024, te raadplegen via: <https://www.nrc.nl/nieuws/2024/01/15/honger-kan-een-enorm-krachtig-politiek-militair-drukmiddel-zijn-a4187010>.

⁵ M. van den Berg, 'Honger kan een enorm krachtig politiek-militair drukmiddel zijn', *NRC* 15 januari 2024, te raadplegen via: <https://www.nrc.nl/nieuws/2024/01/15/honger-kan-een-enorm-krachtig-politiek-militair-drukmiddel-zijn-a4187010>.

⁶ Ibid. Zie ook HRW, 'Israel: Starvation Used as a Weapon of War in Gaza,' 18 december 2023, zie o.a. p. 2 (**productie 56 Oxfam Novib c.s.**); De Republiek Zuid Afrika, 'Application instituting proceedings and request for the indication of provisional measures' voor het Internationaal Gerechtshof, d.d. 29 december 2023, p. 40 (**productie 84 Oxfam Novib c.s.**).

2. GEEN PALESTIJNS GAZA MEER IN DE NABIJE TOEKOMST

7. De Staat wil u doen geloven dat de bombardementen en het lijden in Gaza afnemen.⁷ Tegen beter weten in.⁸ Premier Netanyahu is duidelijk over zijn intenties. De Israëlische premier heeft eind december gezegd dat ze niet zullen stoppen, dat ze de gevechten zullen intensiveren.⁹ Nadat Zuid-Afrika bij het Internationaal Gerechtshof een aanklacht wegens genocide tegen Israël indiende,¹⁰ heeft Israël het verstandig gevonden publiekelijk te zeggen zijn tactiek te zullen aanpassen. Maar na deze eerste reactie heeft Netanyahu gezegd voor niemand te zullen stoppen, ook voor 'Den Haag' niet.¹¹ OCHA rapporteert dan ook nog altijd dagelijks, zonder uitzondering, dat de intensieve bombardementen doorgaan.¹²
8. Israëls extreem-rechtse minister van National Security, Ben-Gvir, heeft vijf dagen geleden opgeroepen tot een bezetting van Gaza en dat de Palestijnen moeten worden aangemoedigd het grondgebied te verlaten.¹³
9. Hier waarschuwde de Nederlandse Defensieattaché op de ambassade Tel Aviv al eerder voor. Ze zei "bezorgd" te zijn "over uitgelekte Israëlische plannen om de ruim twee miljoen Palestijnen in Gaza, al dan niet tijdelijk, gedwongen te verplaatsen naar de Egyptische Sinaï-woestijn".¹⁴

[Beeld III: Citaat VN Secretaris Generaal, d.d. 6 december 2023, productie 47 Oxfam Novib c.s. "Amid constant bombardment by the Israel Defense Forces, and without shelter or the essentials to survive, I expect public order to completely break down soon due to the desperate conditions, rendering even limited humanitarian assistance impossible."¹⁵]

10. Vrijwel geen prijs lijkt te hoog, om verder leed te voorkomen.

⁷ MvA/MvG Staat r.nrs. 3.7, 3.9, en 4.8.

⁸ Zie bijvoorbeeld productie 24 Staat, p. 2 en 3:

⁹ J. Sharon, 'After rare visit to Gaza, Netanyahu says war not close to being over,' *The Times of Israel* 25 december 2023, te raadplegen via: www.timesofisrael.com/liveblog_entry/after-gaza-visit-netanyahu-says-war-not-close-to-being-over/.

¹⁰ De Republiek Zuid Afrika, 'Application instituting proceedings and request for the indication of provisional measures' voor het Internationaal Gerechtshof, d.d. 29 december 2023 (**productie 84 Oxfam Novib c.s.**) Zie ook Inhoudsopgave voor de IGH application van Zuid Afrika (**productie 85 Oxfam Novib c.s.**).

¹¹ Prime Minister of Israel Twitter account, 13 januari 2024, te raadplegen via: x.com/IsraeliPM/status/1746277892491727341?s=20.

¹² OCHA, 'Flash Update #88', 9 januari 2024, te raadplegen via: www.ochaopt.org/content/hostilities-gaza-strip-and-israel-flash-update-88; en alle navolgende tot en met OCHA, 'Flash Update #97', 19 januari 2024, te raadplegen via: www.ochaopt.org/content/hostilities-gaza-strip-and-israel-flash-update-97; Reuters, 'Despair in Gaza as fighting intensifies despite Israel promise to scale back war', 10 januari 2024, te raadplegen via: www.reuters.com/world/middle-east/despair-gaza-fighting-intensifies-despite-promise-scale-down-war-2024-01-10/.

¹³ Al Jazeera, 'Israel's war on Gaza: List of key events, day 104,' 18 januari 2024, te raadplegen via: www.aljazeera.com/news/2024/1/18/israels-war-on-gaza-list-of-key-events-day-104; Al Quds, 'Israeli Channel 13: Netanyahu evades formulating a post-war strategy for fear of wrath off his extremist ministers,' 17 januari 2024, te raadplegen via: www.alquds.com/en/posts/107533. Zie ook productie 24 Staat.

¹⁴ S. Derix, P. van den Dool, 'Diplomatiek memo van Nederlandse Ambassade: Israël gebruikt 'onevenredig geweld,' NRC 13 november 2023, te raadplegen via: www.nrc.nl/nieuws/2023/11/13/diplomatiek-memo-van-nederlandse-ambassade-israel-gebruikt-onevenredig-geweld-a4180785?t=1699951346 (**productie 13 Oxfam Novib c.s.**). Zie Defensieattaché ambassade Tel Aviv, 'Israël – Defensie – IDF staat voor uitdaging in Gaza; vechten voor militair onmogelijk einddoel', d.d. 8 november 2023, p. 2 (**productie 98 Oxfam Novib c.s.**).

¹⁵ VN Secretaris Generaal, 'Letter dated 6 December 2023 from the Secretary-General addressed to the President of the Security Council', (**productie 47 Oxfam Novib c.s.**).

3. DE STAAT BEDIENT ZICH VAN POST-TRUTH POLITIEK

11. Laat me iets zeggen over de feiten in deze zaak. Appellanten hebben overweldigend bewijs overgelegd. 101 producties in totaal. 35 daarvan gaan direct over Israëls schendingen van oorlogsrecht en het Genocideverdrag.¹⁶ 21 producties zijn bronnen van de VN en waarin ze schendingen van het oorlogsrecht constateren en waarschuwen voor genocide.¹⁷
12. Over de inzet van Israëlische F-35's in dit conflict zijn 16 producties ingebracht.¹⁸ 17 andere producties zien op de rol van Nederland, in het bijzonder de F-35 onderdelen export.¹⁹ 7 producties zien meer algemeen op het huidige conflict tussen Israël en Hamas²⁰ en 9 op de context en voorgeschiedenis daarvan, bronnen vooral van de VN.²¹ Nog eens 7 producties bieden duiding aan het toe te passen juridisch kader.²²
13. Bij bestudering van de standpunten van de Staat dringt de vraag zich op wat hij überhaupt nog als feiten beschouwt. De Staat stelt zichzelf die vraag in hoofdstuk 4 van zijn antwoordmemorie ("Feiten?") en komt tot de conclusie dat er geen feiten bestaan. Geen enkele bron is van enige waarde, althans de Staat hoeft er geen acht op te slaan. Onwelgevallige feiten worden afgedaan als meningen, als emoties. Het betoog leest als een klassieke casus van "groupthink" waarin alles moet wijken voor de eigen werkelijkheid. Over enige eigen verkregen kennis beschikt de Staat ook niet, zo wil hij u doen geloven.²³
14. Ambtenaren van Buitenlandse Zaken maken zich dan ook terecht zorgen vanuit hun professionele verantwoordelijkheid dat de Staat de advisering zo klein mogelijk houdt en deskundigen op afstand houdt.²⁴ In de brief die zij hebben geschreven om uw Hof te informeren, schrijven ze:

"Daarnaast heerst er een bijzondere tendens op het ministerie om cijfers en feiten gerapporteerd door toonaangevende internationale organisaties, zoals de VN, Amnesty International, Human Rights Watch, Het Internationale Rode Kruis inzake Gaza in twijfel te trekken. [...] Tegelijkertijd wordt er actief en bewust ingezet op het vernauwen van de advisering door de ambtelijke top van het ministerie. Dit staat in schril contrast met andere dossiers waar deze tendens niet waar te nemen is. In het geval van de Russische inval van Oekraïne werd de advisering terecht, zoals gewoonlijk, juist breed getrokken."²⁵

---

¹⁶ Te weten producties 11, 12, 22, 24, 25, 26, 39, 40, 48, 49, 50, 51, 52, 53, 54, 55, 56, 57, 58, 59, 60, 61, 80, 81, 84, 90, 91, 92, 93, 94, 95, 96, 97 en 98.

¹⁷ Te weten producties 12, 21, 22, 23, 24, 25, 26, 47, 48, 50, 53, 57, 60, 62, 63, 64, 65, 76, 82 en 83.

¹⁸ Te weten producties 15, 16, 17, 18, 19, 67, 68, 69, 70, 71, 72, 87A, 87B, 88A, 88B en 89.

¹⁹ Te weten producties 13, 14, 20, 27, 28, 29, 30, 31, 32, 33, 34, 35, 36, 43, 98 en 99.

²⁰ Te weten producties 21, 23, 41, 44, 45, 46 en 101.

²¹ Te weten producties 7, 8, 9, 10, 74, 77, 78, 85 en 86.

²² Te weten producties 37, 42, 66, 73, 75, 79 en 100.

²³ MvA/MvG Staat, r.nr. 4.4.

²⁴ Brief medewerkers Ministerie van Buitenlandse Zaken, d.d. 15 januari 2023, inclusief 2 bijlagen met brandbrieven aan de minister van 20 oktober en een van nadien (**productie 99 Oxfam Novib c.s.**).

²⁵ Brief medewerkers Ministerie van Buitenlandse Zaken, d.d. 15 januari 2023, inclusief 2 bijlagen met brandbrieven aan de minister van 20 oktober en een van nadien, p. 2 (**productie 99 Oxfam Novib c.s.**).

15. Het beeld dat de ambtenaren hier schetsen, doemt ook op uit de antwoordmemorie van de Staat. De rapporten, waarschuwingen en oproepingen van de VN worden in twijfel getrokken als "(politieke) meningen".²⁶ De Staat bedient zich hier van post-truth politiek.
16. Ook wordt bepaalde informatie bewust niet – of niet op schrift – met de minister gedeeld. Met als kennelijk doel: hoe minder de minister formeel en traceerbaar weet, des te minder zij genoodzaakt is om daarop te handelen.
17. De dubbele standaard wordt ook in de antwoordmemorie duidelijk. Enerzijds wordt de VN Secretaris Generaal geciteerd ten aanzien van de afschuwelijke daden van Hamas.²⁷ Anderzijds worden zijn vele en urgente oproepen dat Israël in Gaza het internationaal recht schendt,²⁸ aan de kant geschoven als juridisch irrelevant, als "oordelen" en geen feiten.²⁹
18. Ook de VN deskundigen doen voor de Staat niet ter zake.³⁰ Hun deskundigheid wordt in twijfel getrokken,³¹ en ze voegen geen feiten maar meningen toe.³²
19. Ook uitvoerige onderzoeken van gerenommeerde internationale organisaties zoals Amnesty International, die in het verleden wel gewicht toekwamen,³³ zijn voor de Staat geen reden om een 'duidelijk risico' op schendingen aan te nemen.³⁴ De Staat neemt ook hier een twijfelachtige geïsoleerde positie in. De VN secretaris generaal³⁵ en de Gebruikersgids EUGS,³⁶ om maar twee autoriteiten te noemen, hechten wel waarde aan onderzoeken van (mensenrechten) ngo's.
20. Ronduit verwerpelijk is dat de Staat zich zelf beroept op een door Israël afgenomen verklaring van de gevangengenomen directeur van het Kamal Adwan ziekenhuis (overigens zonder dat

---

²⁶ MvA/MvG Staat, r.nr. 4.11.

²⁷ MvA/MvG Staat, r.nrs. 4.1 en 4.3.

²⁸ VN Secretaris Generaal, 'Letter dated 6 December 2023 from the Secretary-General addressed to the President of the Security Council', S/2023/962, 6 december 2023 (**productie 47 Oxfam Novib c.s.**); P. Wintour, 'Gaza becoming a graveyard for children', says UN Secretary General,' *The Guardian* 6 november 2023, te raadplegen via: www.theguardian.com/world/2023/nov/06/gaza-becoming-a-graveyard-for-children-says-un-secretary-general; Al Jazeera, 'UN chief says 'clear violations of international humanitarian law' in Gaza,' 24 oktober 2023, te raadplegen via: www.aljazeera.com/news/2023/10/24/un-chief-says-clear-violations-of-international-humanitarian-law-in-gaza; UN News, 'UN chief reiterates Gaza ceasefire call, condemns 'collective punishment' of Palestinians,' 15 januari 2024, te raadplegen via: news.un.org/en/story/2024/01/1145537.

²⁹ MvA/MvG Staat, r.nr. 4.11.

³⁰ MvA/MvG Staat, r.nr. 4.11-4.13. Vgl Human Rights Council Resolutie 5/1 of 18 juni 2007, A/HRC/RES/5/1. Zie ook OHCHR, 'Information on the selection and appointment process for independent United Nations experts of the Human Rights Council, te raadplegen via: www.ohchr.org/en/hr-bodies/hrc/sp/basic-information-selection-independent-experts. Zie voor overzicht uitspraken VN experts **productie 84 Oxfam Novib c.s.**, pp. 30-31.

³¹ MvA/MvG Staat, r.nr. 4.12. Zie voor de expertise van Speciaal rapporteur Tlaleng Mofokeng: www.ohchr.org/en/special-procedures/sr-health/tlaleng-mofokeng.

³² MvA/MvG Staat, r.nr. 4.13. Zie ook CvA, r.nr. 6.10.

³³ Zie daarvoor: Ministerie van Buitenlandse Zaken, 'Memo Wapenexport Egypte via Frankrijk', 10 augustus 2015, p. 6-7 (**productie 78 Oxfam Novib c.s.**) Verwezen wordt naar Amnesty International, Human Rights Watch, Rode Kruis, Medecins sans Frontiers.; *Kamerstukken II* 2021-22, 22 054, nr. 371, p. 2 (India 25 augustus 2022) te raadplegen via zoek.officielebekendmakingen.nl/kst-22054-371.pdf.

³⁴ MvA/MvG Staat, r.nr. 4.14-4.16.

³⁵ Secretaris Generaal Guterres verwijst nota bene naar een onderzoek van Oxfam Novib, te raadplegen via: twitter.com/DmodusCutter/status/1747644601081430183.

³⁶ Artikel 13 EUGS. Zie Raad van de EU, 'Gids voor de gebruiker bij Gemeenschappelijk Standpunt 2008/944/GBVB', 16 september 2019, p. 41-42, te raadplegen via: www.fdfa.be/sites/default/files/2022-01/Gemeenschappelijk%20Standpunt%202008-944-GBVB_Gebruikersgids.pdf.

de Staat daar verder bewijswaarde aan wil hechten).³⁷ Mogen we de Staat herinneren aan de vele berichten van de VN over mishandeling van Palestijnse gedetineerden door Israëlsche militairen in het huidige conflict?³⁸

21. Op 18 januari jl. vond er een Kamerdebat plaats van de Raad Buitenlandse Zaken, dat onder andere ging over de as beslissing van het Internationaal Gerechtshof over de genocide zaak. De minister werd verzocht om, wanneer er inderdaad voorlopige voorzieningen worden getroffen, “de naleving door direct betrokken partijen actief te bevorderen”. Het antwoord van de minister was even veelzeggend als schokkend: “[D]e uitspraak is niet bindend voor de derde partijen” reageerde ze en ze wil niet op de beslissing van het Internationaal Gerechtshof vooruit lopen.³⁹
22. Dat is zeer opmerkelijk. Vanaf 7 oktober zegt de Staat: er moet een rechtelijk oordeel komen voordat we iets kunnen zeggen over schendingen. Dat ligt er straks mogelijk in de vorm van een voorlopig oordeel van de hoogste internationale rechter, over de ergste misdaad: genocide.

Het kan niet allebei waar zijn natuurlijk: óf je bent in staat om tot een eigenstandig oordeel te komen (zoals velen gekomen zijn), óf je volgt de uitspraak van de rechter. De staat kan niet twee keer niet thuis geven.

23. Uw Hof heeft in uw wapenexport-arrest van 2022 geoordeeld dat:

“het [...] in de eerste plaats aan de minister [is] om de feiten en omstandigheden van het concrete geval te wegen, zoals de omstandigheden in het land van bestemming”.⁴⁰

En:

“Het is ook aan de minister om te beoordelen of er een risico op verkeerd gebruik van de te leveren goederen is en of dat risico voldoende ‘duidelijk’ is.”⁴¹

24. Dat mag zo zijn. Maar dan moet de minister wel bereid zijn om de feiten onder ogen te zien. Doet zij dat niet, dan kan in ieder geval niet worden gezegd, dat “de minister in redelijkheid tot zijn oordeel daarover heeft kunnen komen”,⁴² en is het aan u om als rechter die toets uit te voeren.

---

³⁷ MvA/MvG Staat, r.nr. 4.6.

³⁸ NRC, ‘VN-functionaris: Palestijnse gedetineerden mishandeld door Israëlsche militairen,’ 19 januari 2024, te raadplegen via: www.nrc.nl/nieuws/2024/01/19/gazablog-19-januari-a4187470#upd20240119145841; UN Human Rights Office – OPT: ‘Disturbing reports from the north of Gaza of mass detentions, ill-treatment and enforced disappearances of possibly thousands of Palestinians,’ *Reliefweb* 16 december 2023, te raadplegen via: reliefweb.int/report/occupied-palestinian-territory/un-human-rights-office-opt-disturbing-reports-north-gaza-mass-detentions-ill-treatment-and-enforced-disappearances-possibly-thousands-palestinians. Zie verder *Aanhangsel Handelingen II*, 2020-2021, nr. 98, ‘Vragen over het bericht «Israël martelde verdachte Palestijnen van een NGO gesteund door Nederland», te raadplegen via: zoek.officielebekendmakingen.nl/ah-tk-20202021-98.pdf.

³⁹ Verslag, ‘Tweeminutendeбат Raad Buitenlandse Zaken (CD 18/1) (ongecorrigeerd)’, 18 januari 2024, p. 21 en 22, te raadplegen via: www.tweedekamer.nl/kamerstukken/detail?id=2024D01576&did=2024D01576.

⁴⁰ Gerechtshof Den Haag 17 mei 2022, ECLI:NL:GHDHA:2022:834, r.o. 3.25.

⁴¹ Gerechtshof Den Haag 17 mei 2022, ECLI:NL:GHDHA:2022:834, r.o. 3.25.

⁴² Gerechtshof Den Haag 17 mei 2022, ECLI:NL:GHDHA:2022:834, r.o. 3.25.

4. OOK INZET F-35 – MET HULP VAN DE STAAT – BOVEN GAZA IS EEN FEIT

25. Ik zeg kort iets over de rol van de F35's en de bijdrage van Nederland daaraan.
26. Direct na 7 oktober plaatste Israël een bestelling bij het F-35 European Regional Warehouse (ERW).⁴³ De Douane maakte een melding bij het Ministerie van Buitenlandse Zaken: of de minister deze levering wilde tegenhouden gezien de oorlog in Gaza?⁴⁴ Dat wilde ze niet, en dat wil haar opvolger nog steeds niet.⁴⁵
27. Dat die leveringen door Nederland direct bijdragen aan de oorlog, heeft de Staat bevestigd:
“openbare bronnen [waaronder productie 18 van appellanten] wijzen er wel op dat Israël de F-35 heeft ingezet boven Gaza”.⁴⁶
28. Een woordvoerder van de IDF heeft op 1 november 2023 al bevestigd dat Israël F-35's inzet in Gaza:
“We can confirm that the F-35s have been operating in the Gaza Strip throughout this operation, i.e. the war against Hamas that started on 7 October”.⁴⁷
29. De F-35's worden dus – anders dan de Staat stelt - niet alleen voor ondersteuning van grondtroepen gebruikt,⁴⁸ die eind oktober Gaza zijn ingegaan, maar zijn vanaf het allereerste begin ingezet. Hoe dan ook geldt dat één onderdeel van de militaire inzet niet los gezien kan worden van overige onderdelen, aangezien het een geïntegreerde operatie betreft waarin alle onderdelen samenwerken om gestelde doelen te bereiken.
30. Ook uit de verklaringen van de Amerikaanse directeur van het F-35 programma⁴⁹ en de Amerikaanse Under-Secretary of Defense for Acquisition and Sustainment⁵⁰ volgt dat Israël al sinds begin oktober zijn F-35's zeer intensief inzet in deze oorlog.

---

⁴³ *Aanhangsel Handelingen II 2023-2024*, nr. 454, Antwoord op vragen van het lid Piri over de levering van F-35 onderdelen, d.d. 23 november 2023 (**productie 30 Oxfam Novib c.s.**); S. Derix, P. van den Dool, 'Nederland blijft Israël F35-onderdelen leveren ondanks waarschuwing schending oorlogsrecht,' *NRC* 7 november 2023 (**productie 14 Oxfam Novib c.s.**).

⁴⁴ S. Derix, P. van den Dool, 'Nederland blijft Israël F35-onderdelen leveren ondanks waarschuwing schending oorlogsrecht,' *NRC* 7 november 2023 (**productie 14 Oxfam Novib c.s.**).

⁴⁵ MvA/MvG Staat, r.nr. 6.12.

⁴⁶ MvG Oxfam Novib c.s., r.nr. 44 en *Aanhangsel Handelingen II 2023-24*, 2023D50373, nr. 661, 19 december 2023, p. 2, antwoord 3 en 4, te raadplegen via: www.tweedekamer.nl/downloads/document?id=2023D50373. Antwoord van de Minister voor Buitenlandse Handel en Ontwikkelingssamenwerking en de Minister van Buitenlandse Zaken op Kamervragen van 19 december 2023 (*Aanhangsel Handelingen* nr. 661) (productie 35 Staat).

⁴⁷ Danwatch, 'Denmark at odds with international law: Danish military equipment used in Gaza bombings', 1 november 2023, p. 2 (**productie 66 Oxfam Novib c.s.**). Zie verder MvG Oxfam Novib c.s. grief 2, r.nr. 45.

⁴⁸ MvA/MvG Staat, r.nr. 6.5-6.6.

⁴⁹ Air Force Lt Gen. M. Schmidt, 'USAF Opening Statement Before the Tactical Air and Land Forces Subcommittee of the House Armed Services Committee On F-35 Acquisition Program', 12 december 2023, p. 4, te raadplegen via: armedservices.house.gov/sites/republicans.armedservices.house.gov/files/HS12%20Dec%202023%20HASC%20TALF%20F-35%20Testimony.pdf. Zie verder MvG Oxfam Novib c.s., r.nr. 46-47. Zie anders MvA/MvG Staat, r.nr. 6.7.

⁵⁰ Defensenews, 'US quickly updated Israeli F-35s after Hamas attack, officials say', 13 december 2023 (**productie 70 Oxfam Novib c.s.**); W. LaPlante, 'Opening Statement', 12 december 2023, p. 2 te raadplegen via: armedservices.house.gov/sites/republicans.armedservices.house.gov/files/USD%20A-S%20Written%20Statement_HASC%20TALF_12%20Dec%202023_FINAL.pdf.

31. Na de memorie van grieven hebben we daaraan nog toegevoegd een interview met een Israëlische piloot op 2 november 2023. Hij staat voor een F-35 vliegtuig, op zijn uniform zit het insigne van het 140 F-35 squadron.⁵¹ Hij zegt:

[Beeld IV: Afbeelding F-35 piloot, d.d. 2 november 2023 producties 87A en 87B]

“De luchtmacht is nu ongeveer een maand bezig met het uitvoeren van aanvallen en verdedigingen in alle oorlogsterreinen. We concentreren ons op de gevechten in de Gaza-arena, [...]. We hebben zeer belangrijke aanvallen uitgevoerd die het Hamas-regime in de Gazastrook ernstig beschadigen.”⁵²

32. Een andere F-35 pilote van het 116 F-35 squadron verklaart:

“[...] De vuurkracht is minder geworden, maar ze is verminderd in lijn met wat de grondtroepen nodig hebben. De troepen zijn in het hart van Gaza, en ik heb geen ruimte om nu een wijk klein te maken. Veel meer met een pincet, omdat ze van huis naar huis gaan.”⁵³

33. De F-35 is een multifunctioneel gevechtsvliegtuig. Ze geven inderdaad steun aan grondtroepen (close air support),⁵⁴ maar – anders dan de Staat betoogt – ze voeren dus ook sinds begin oktober bombardementen uit,⁵⁵ en ze verzamelen inlichtingen die worden gebruikt ter ondersteuning van alle andere onderdelen van de IDF.⁵⁶
34. De rechtbank oordeelde dan ook terecht dat het “zeer aannemelijk [is] dat de F-35 deze bijdrage levert, daar waar sprake zou zijn van schendingen.”⁵⁷

---

⁵¹ Wikipedia, ‘140 Squadron (Israel)’, te raadplegen via: [en.m.wikipedia.org/wiki/140_Squadron_\(Israel\)](https://en.m.wikipedia.org/wiki/140_Squadron_(Israel)).

⁵² Vertaling gesproken tekst interview F-35 vlieger van de 140e eenheid, d.d. 2 november 2023 (**productie 87B Oxfam Novib c.s.**).

⁵³ Vertaling gesproken tekst interview Channel 13, Interview F-35 vlieger 116e eenheid, d.d. 13 januari 2023 (**productie 88B Oxfam Novib c.s.**).

⁵⁴ Dagvaarding in eerste aanleg rnr. 128-130. E. Fabian, ‘IDF Chief says Israel ‘knows how to reach anywhere in the Middle East,’ *The Times of Israel* 6 november 2023 (**productie 17 Oxfam Novib c.s.**); S. D’urso, ‘Israeli F-35s Providing Close air support to troops in Gaza with 2,000-lb Bombs’, *The Aviationist* 7 november 2023 (**productie 18 Oxfam Novib c.s.**). Zie ook D. Israel, ‘IDF Overtakes Hamas Stronghold; Ground Forces, F-35s Spot and Destroy terrorists Together,’ *The Jewish Press* 7 november 2023 (**productie 19 Oxfam Novib c.s.**).

⁵⁵ Dagvaarding in eerste aanleg rnr. 124, 126, 128-131. Zie ook S. Derix, P. van den Dool, ‘Nederland blijft Israël F35-onderdelen leveren ondanks waarschuwing schending oorlogsrecht, *NRC* 7 november 2023 (**productie 14 Oxfam Novib c.s.**); S. Halpern, ‘Religious American IAF reservist keeps Israel’s F-35 jets in the air – interview,’ *The Jerusalem Post* 26 oktober 2023 (**productie 16 Oxfam Novib c.s.**); S. D’urso, ‘Israeli F-35s Providing Close air support to troops in Gaza with 2,000-lb Bombs’, *The Aviationist* 7 november 2023 (**productie 18 Oxfam Novib c.s.**).

⁵⁶ Vertaling gesproken tekst interview Channel 13, Interview F-35 vlieger 116 eenheid, d.d. 13 januari 2023 (**productie 88B Oxfam Novib c.s.**). Dagvaarding in eerste aanleg rnr. 124, 126 en 130. S. Derix, P. van den Dool, ‘Nederland blijft Israël F35-onderdelen leveren ondanks waarschuwing schending oorlogsrecht, *NRC* 7 november 2023 (**productie 14 Oxfam Novib c.s.**); S. Halpern, ‘Religious American IAF reservist keeps Israel’s F-35 jets in the air – interview,’ *The Jerusalem Post* 26 oktober 2023 (**productie 16 Oxfam Novib c.s.**); D. Israel, ‘IDF Overtakes Hamas Stronghold; Ground Forces, F-35s Spot and Destroy terrorists Together,’ *The Jewish Press* 7 november 2023 (**productie 19 Oxfam Novib c.s.**). AFP, Foto met bijschrift ‘An Israeli jet flies over the northern Gaza Strip near the border with southern Israel on December 22, 2023’, d.d. 22 december 2023 (**productie 89 Oxfam Novib c.s.**).

⁵⁷ Vonnis rechtbank Den Haag 15 december 2023, ECLI:NL:RBDHA:2023:19744, r.o. 4.21.

35. De twijfels die de Staat wil oproepen over de vraag of de F-35 ook al vóór de grondinvasie actief was in Gaza,⁵⁸ zijn niet alleen irrelevant maar houden dus ook geen stand.
36. Opmerkelijk is dat de Staat zelf kennelijk ook niks weet of wil weten over de inzet van de F-35's in Gaza met zijn onderdelen.⁵⁹ Hij leunt achterover, met de stelling dat het aan appellanten is om hem van informatie over de F-35 inzet te voorzien.⁶⁰ De Staat heeft blijkbaar geen eigen inlichtingen willen verzamelen. Ondanks zijn goede betrekkingen met Israël, heeft hij hierover kennelijk niet bij Israël geïnformeerd. De zogenaamde "trusted community" van F-35 landen verschaft de Staat kennelijk ook geen informatie.⁶¹
37. De enige bron waar de Staat zich ten aanzien van de F-35 van bedient, is een artikel van Al Jazeera, waar hij in een voetnoot in zijn pleitnota naar verwijst.⁶² Het artikel zegt te zijn: "a back of the envelope calculation" van Israël's oorlogskosten. Dat is dus een bierviltjes berekening. Het bevat één enkele, ongefundeerde, aanname over de F-35 inzet.⁶³
38. Maar wat telt is dat de minister wel degelijk wist dat de F-35 vanaf het begin in Gaza is ingezet. Al op 19 oktober schrijven de eigen ambtenaren:

“[er is] sprake van een (duidelijk) risico dat de F-35 onderdelen middels de instandhouding van gevechtsvliegtuigen een bijdrage leveren aan ernstige schendingen van het humanitair oorlogsrecht door Israël”.⁶⁴

Op 15 november wordt dit herhaald in de tweede F-35 nota.⁶⁵

39. Overigens verlangt de Staat een mate van zekerheid, die wij wel bieden, maar die voor deze procedure niet nodig is.⁶⁶ De relatie tussen de inzet van een F-35 (met daarin onderdelen uit Nederland) en de dood van een Palestijns gezin, hoeft niet te worden bewezen. In deze kort geding procedure gaat het om een dreigende schending die moet worden voorkomen. De bewijsregels gelden ook niet zoals in een bodemprocedure.⁶⁷

---

⁵⁸ MvA/MvG Staat, r.nr. 6.5 en 6.7. Zie verder over de erkenning van F-35 inzet CvA Staat, r.nr. 6.5, Pleitnota Staat in eerste aanleg, 18.1.

⁵⁹ MvA/MvG Staat, r.nr. 6.3-6.8.

⁶⁰ MvA/MvG Staat, r.nr. 6.5.

⁶¹ Zie CvA Staat, r.nr. 10.4-10.7.

⁶² Zie MvA/MvG Staat, r.nr. 6.5 onder verwijzing naar pleitnota Staat, r.nr. 18.1 (zie voetnoot 6 pleitnota Staat).

⁶³ Zie Al Jazeera, 'Analysis: Israel's Gaza bombing campaign is proving costly, for Israel', 3 november 2023, te raadplegen via: www.aljazeera.com/news/2023/11/3/analysis-israels-gaza-bombing-campaign-is-proving-costly-for-israel

⁶⁴ Nota F-35 onderdelen Israël – besluit over algemene vergunning NL009, d.d. 19 oktober 2023, p. 1 en 2 (**productie 32 Oxfam Novib c.s.**).

⁶⁵ Nota F-35 Onderdelen Israël – besluit over algemene vergunning NL009, d.d. 15 november 2023, p. 5 (**productie 33 Oxfam Novib c.s.**), en Nota F-35 onderdelen Israël – besluit over algemene vergunning NL009, d.d. 19 oktober 2023, p. 2 (**productie 32 Oxfam Novib c.s.**); Anders de Staat: MvA/MvG Staat, r.nr. 6.7 en 10.9.

⁶⁶ MvA/MvG Staat, r.nr. 6.11.

⁶⁷ J.J. van der Helm, 'Het rechterlijk bevel en verbod', 2019, nr. 16.

40. Waar het om gaat is dat gezien de overweldigende hoeveelheid bewijs van de vernietiging van Gaza, de bijdrage van de F35's daaraan, en de vaststelling van schendingen door tal van organisaties, er een zeer groot risico is, dat de Staat daaraan bijdraagt.
41. De Minister weet dat en heeft dat risico benoemt. Ze heeft het alleen niet zwaar gewogen.⁶⁸

5. BEOORDELINGSKADER

42. Ik zeg iets over het beoordelingskader dat u in deze zaak moet toepassen.
43. Export met als gevolg oorlogsrechtsschendingen en mogelijk genocide liggen niet buiten uw terrein.⁶⁹ De verdragen trekken de grenzen in het buitenlands en veiligheidsbeleid van de Staat. Het uitgangspunt van het internationaal recht is dat afspraken waaraan de Staat zich heeft verbonden, daadwerkelijk door hem in acht worden genomen, ook in de nationale rechtsorde. Een norm van nationaal recht (of dat nu de onzorgvuldigheidsnorm is, of de Regeling NL009, of een nationaal toetsingskader) mag nooit zo worden uitgelegd, dat deze een volkenrechtelijke verplichting van de Staat schendt.⁷⁰
44. Dat er gesproken kan worden van schendingen van internationaal recht, kunt u zonder meer aannemen. In de meer dan 100 producties die we hebben ingebracht, staan tal van kwalificaties van deskundigen van de handelingen. Zij laten er geen twijfel over bestaan: het oorlogsrecht wordt in Gaza op grote schaal geschonden.

* "The Israeli military's massive bombardment, in a manner inconsistent with international humanitarian law, has not spared hospitals, schools, refugee camps, residential buildings, markets and religious establishments, where civilians should be safe and protected from indiscriminate and disproportionate attacks."⁷¹
45. Bij genocide gaat het grotendeels om dezelfde feiten als de schendingen van het humanitair recht, maar dan met de intentie om de Palestijnen als volk in Gaza uit te roeien (geheel of gedeeltelijk). De uitspraken waaruit blijkt, dat dit risico levensgroot is, zijn te veel om op te noemen.⁷² Ik verwijs u nog naar de database dit we hebben ingebracht.⁷³
46. De voorzieningenrechter is er zich bewust van geweest dat het oordeel dat hij op 4 december moest vellen, in de nabije toekomst anders kon uitpakken. In het vonnis schrijft hij dat alleen

---

⁶⁸ Nota F-35 onderdelen Israël – besluit over algemene vergunning NL009, d.d. 19 oktober 2023, pp. 1-3 (**productie 32 Oxfam Novib c.s.**); Nota F-35 Onderdelen Israël – besluit over algemene vergunning NL009, d.d. 15 november 2023 (**productie 33 Oxfam Novib c.s.**), pp. 3 en 5.

⁶⁹ MvA Oxfam Novib c.s., hoofdstuk 3.

⁷⁰ Zie bijvoorbeeld artikel 13a Wet AB. Zie ook HR 20 december 2019, ECLI:NL:HR:2019:2006, NJ 2020/41, m.nt. J. Spier (*Klimaatzaak Urgenda*), r.o. 6.3 en 5.73.

⁷¹ MvG Oxfam Novib c.s. r.nr. 23 ; zie ook OHCHR, 'UN Experts urge States to unite for peace and push for ceasefire in Gaza', 8 december 2023, p. 2-3 (**productie 48 Oxfam Novib c.s.**).

⁷² Dagvaarding in eerste aanleg, hoofdstuk 5.3; Pleitnotities Oxfam Novib c.s., r.nr. 7-15.

⁷³ Law for Palestine, 'Database of Israeli incitement tot Genocide, Decision makers and Legislators, Version 2', d.d. 15 januari 2024 (**productie 97 Oxfam Novib c.s.**). De Republiek Zuid Afrika, 'Application instituting proceedings and request for the indication of provisional measures' voor het Internationaal Gerechtshof, d.d. 29 december 2023 hoofdstuk III.D, p. 59 (**productie 84 Oxfam Novib c.s.**)

aan de orde was of de Staat de F-35 uitvoer aan Israël “voorlopig” mocht voortzetten.⁷⁴ In dit hoger beroep is dan ook toegevoegd dat de Staat wordt geboden om thans te beoordelen, althans opnieuw te beoordelen, of het voortgezet gebruik van Regeling NL009 ten aanzien van Israël in stand kan blijven.⁷⁵

47. Het gaat in deze zaak dus zowel om een ex tunc beoordeling als om een ex nunc beoordeling. De Staat had de export moeten staken direct na 7 oktober, op basis van de toen bekende feiten. En hij moet dat nu alsnog doen op basis van de sindsdien bekend geworden feiten.
48. De Staat probeert u te verleiden niet aan de normen te toetsen, althans het gewicht dat daaraan moet worden toegekend geheel aan de Staat te laten. Daartoe zwengelt de Staat een discussie aan over directe werking. Een discussie die niet gevoerd hoeft te worden.⁷⁶ U bent namelijk zonder meer bevoegd, om voor het doel van deze procedure aan de ingeroepen normen te toetsen. De normen zijn daarvoor concreet genoeg. Daar waar de normen de Staat ruimte laten, krijgt hij die ook, zo laat eerdere rechtspraak zien.
49. De noodsprong die de Staat nu maakt, is kennelijk ingegeven door een zorg dat de aan de Staat toekomende beoordelingsruimte niet voldoende is om zijn beleid te rechtvaardigen.⁷⁷ Dat alleen al zou bij u de alarmbellen moeten laten afgaan. Het voorstel om rechtsnormen aan toetsing door de rechter te onttrekken, doet de wenkbrauwen zeer fronsen en roept grote zorgen op bij appellanten. De Staat bedient zich in hier niet alleen van post-truth politiek, maar ook van post-rule politiek.

6. EXPORTREGELS: TOETSING VEREIST

50. Dan naar het EUGS. Te beginnen met de vereiste toetsing. Die lijkt er dus inderdaad nooit te zijn geweest. Niet na 7 oktober, daarover is de Staat expliciet. Toen is er alleen getoetst aan artikel 8 van de NL009, maar dat past niet binnen het EUGS.
51. Maar als er na 7 oktober niet aan het EUGS is getoetst, wanneer dan wel? Daarover trekt de Staat een rookgordijn op en spreekt hij zichzelf meermaals tegen.
52. De Staat heeft het erover dat “het F-35 project” zou zijn getoetst.⁷⁸ Maar er bestaat volgens de Staat:

“geen verplichting schriftelijk per criterium per land vast te leggen dat het criterium niet aan vergunning verlening dan wel vergunning vaststelling in de weg staat.”⁷⁹
53. De Staat geeft dus toe: er is niks vast gelegd. Er kan dus niets overgelegd worden om de toetsing aan te tonen. Oftewel: er is niet getoetst.

---

⁷⁴ Vonnis rechtbank Den Haag 15 december 2023, ECLI:NL:RBDHA:2023:19744, r.o. 4.24. Zie ook r.o. 4.20.

⁷⁵ Vorderingen I en II van dagvaarding in eerste aanleg en appeldagvaarding Oxfam Novib c.s.

⁷⁶ MvA Oxfam Novib c.s., hoofdstuk 3.

⁷⁷ MvA Oxfam Novib c.s., hoofdstuk 3.

⁷⁸ MvA/MvG Staat, r.nr. 7.5.

⁷⁹ MvA/MvG Staat, r.nr. 7.5.

54. De minister heeft dit overigens in juli 2023 zelf nog gezegd: ze verstrekt de vergunning voor F-35 onderdelen “zonder inhoudelijke toetsing”.⁸⁰
55. Volgens de Staat moeten we daar ook niet zo zwaar aan tillen want, zo stelt hij:
- “de beoordeling of aan de criteria van artikel 2 EUGS werd voldaan” is in het kader van een algemene vergunning als de Regeling NLO09 “ook wezenlijk eenvoudiger dan doorgaans bij een individuele vergunning”.⁸¹
56. De Staat neemt hier alle vrijheid, omdat het EUGS niet zou voorschrijven: “hoe de toetsing aan de criteria dient plaats te vinden of dient te worden vastgelegd”.⁸² Dit is onjuist.
57. In eerste aanleg stelde de Staat nog dat het in ieder geval niet mag gaan om een abstracte toets.⁸³
58. Daarnaast zijn het EUGS en de Gebruikersgids⁸⁴ heel specifiek op tal van punten. Hierop is al gewezen in onze grief 4.⁸⁵ De Gebruikersgids richt zich specifiek tot de beoordelingsambtenaren,⁸⁶ en bespreekt per criterium de “elementen die in de beoordeling meegenomen dienen te worden”⁸⁷ en bronnen die geraadpleegd kunnen worden.⁸⁸
59. Hoe de toets eruit had moeten zien, blijkt uit de twee F-35 nota’s.⁸⁹ Die staan wel op papier. De aanleiding, alle overwegingen en het besluit van de minister. Het valt moeilijk voor te stellen dat bij iets belangrijks en omvangrijks als het F-35 project de Staat een toetsing aan de dwingendrechtelijke normen van het EUGS niet vastlegt.
60. Ook richting de F-35 project landen zou dit een uiterst intransparante werkwijze zijn. Door niks vast te leggen, zou de Staat een recht creëren om op ieder moment alsnog de EUGS toets uit te voeren. Dat is voor het vertrouwen binnen het F-35 project, waar de Staat zich veelvuldig op beroept,⁹⁰ niet behulpzaam.

---

⁸⁰ *Kamerstukken II 2022/2023*, 22 054, nr. 395, p. 5, te raadplegen via: <https://zoek.officielebekendmakingen.nl/kst-22054-395.pdf>. Zie anders MvA/MvG Staat, r.nr. 7.8.

⁸¹ MvA/MvG Staat, r.nr. 7.6.

⁸² MvA/MvG Staat, r.nr. 7.4.

⁸³ CvA Staat, r.nr. 9.19.

⁸⁴ Artikel 13 EUGS, Raad van de EU, ‘Gids voor de gebruiker bij Gemeenschappelijk Standpunt 2008/944/GBVB’, 16 september 2019, p. 41-42, te raadplegen via: www.fdfa.be/sites/default/files/2022-01/Gemeenschappelijk%20Standpunt%202008-944-GBVB_Gebruikersgids.pdf.

⁸⁵ MvG Oxfam Novib c.s. hoofdstuk 4.4.

⁸⁶ Raad van de EU, ‘Gids voor de gebruiker bij Gemeenschappelijk Standpunt 2008/944/GBVB’, 16 september 2019, p. 13.

⁸⁷ Raad van de EU, ‘Gids voor de gebruiker bij Gemeenschappelijk Standpunt 2008/944/GBVB’, 16 september 2019, p. 15, 43, 75, 83 en 142.

⁸⁸ Raad van de EU, ‘Gids voor de gebruiker bij Gemeenschappelijk Standpunt 2008/944/GBVB’, 16 september 2019, p. 14, 41, 74, 8, 92, 105, 124 en 142.

⁸⁹ Nota F-35 onderdelen Israël – besluit over algemene vergunning NLO09, d.d. 19 oktober 2023, p. 1 en 2 (**productie 32 Oxfam Novib c.s.**). Nota F-35 Onderdelen Israël – besluit over algemene vergunning NLO09, d.d. 15 november 2023 (**productie 33 Oxfam Novib c.s.**).

⁹⁰ Zie o.a. MvA/MvG Staat, r.nr. 7.18.

61. Iets te vaak gebruikt de Staat in zijn memorie ook woorden als: “vertrouwensrelatie”,⁹¹ “vergelijkbaar profiel als Nederland”,⁹² “bevriende landen”⁹³ daarmee suggererend dat een toets niet nodig was. En dan vervolgt hij:

“Dat betekent evenmin dat het EUGS wordt gepasseerd. De criteria van het EUGS vormen het toetsingskader bij de selectie van de landen met wie zo’n samenwerking wordt aangegaan en de inrichting van die samenwerking, zoals ook bij Algemene Vergunning is gebeurd; bij de Algemene Vergunning is ook levering aan Israël daarin betrokken”.⁹⁴

62. Met andere woorden: in de selectie van landen met wie de Staat graag in het F-35 project wil samenwerken, zou de toets reeds verpakt zitten. Zo moeten we het zien. Hoor je erbij dan voldoe je als vanzelfsprekend aan de EUGS criteria. Daar hoeft de Staat verder geen woorden aan vuil te maken, en al helemaal geen papier.
63. De enige conclusie moet zijn: de toets heeft in 2016 bij vaststelling van de NL009 niet plaatsgevonden.
64. Nú alsnog een toets doen nadat er al 8 jaar ongehinderd geëxporteerd wordt, dat schaadt zeer het vertrouwen van zijn partners. Dat durft Nederland niet aan. De Staat schetst liever een alternatieve aanpak, namelijk:

“dat landen die in beginsel al eerder hebben beoordeeld dat zij op basis van vertrouwen dit project aangaan en uitvoeren een veelheid van mogelijkheden hebben om invloed op elkaar uit te oefenen. Het ligt bij eventuele zorgelijke ontwikkelingen dan niet in de reden om als enige mogelijkheid te hebben het al dan niet in te grijpen in de levering”.⁹⁵

65. Aldus de Staat. Dat is de easy way out. Maar ondertussen hangt de verplichte EUGS toets als een donkere wolk boven deze zaak.
66. Het enige wat we nu controleerbaar hebben, is het besluit na 7 oktober 2023. Dat was een brede afweging op grond van artikel 8 Regeling NL009 zoals de Staat toegeeft. Het EUGS speelde daarin geen rol en dat hoefde ook niet, althans volgens de Staat.⁹⁶
67. Nu de Staat niet heeft getoetst moet uw Hof toetsen. Wat de uitkomst daarvan moet zijn heeft de minister zelf aan aangegeven: de Regeling NL009 struikelt wat betreft levering aan Israël zonder meer op criterium 2 EUGS.⁹⁷ Ook criterium 6 valt negatief uit. Naast het feit dat Israël bezet gebied volledig kapot heeft gebombardeerd, heeft premier Netanyahu onlangs

---

⁹¹ MvA/MvG Staat, r.nr. 7.9.

⁹² MvA/MvG Staat, r.nr. 7.6.

⁹³ MvA/MvG Staat, r.nr. 7.8.

⁹⁴ MvA/MvG Staat, r.nr. 7.10.

⁹⁵ MvA/MvG Staat, r.nr. 7.18.

⁹⁶ MvA/MvG Staat, r.nr. 7.17.

⁹⁷ Nota F-35 onderdelen Israël – besluit over algemene vergunning NL009, d.d. 19 oktober 2023, p. 1 en 2 (**productie 32 Oxfam Novib c.s.**). Nota F-35 Onderdelen Israël – besluit over algemene vergunning NL009, d.d. 15 november 2023 (**productie 33 Oxfam Novib c.s.**).

verklaard onder geen beding een Palestijnse staat te zullen accepteren.⁹⁸ En zo loopt de export naar Israël tegen nog een aantal criteria aan. We hebben het uiteengezet in de dagvaarding en pleidooi in eerste aanleg.⁹⁹ De Directie Juridische Zaken waarschuwde hier ook al voor toen hij constateerde “dat het risico bestaat dat geen uitvoering wordt gegeven aan het EU-wapenexportcontrolebeleid” als de wapenexport niet wordt tegengehouden.¹⁰⁰

68. De export van F-35 onderdelen naar Israël is dus verboden.
69. Zelfs al zou, in het hypothetisch geval dat de beoordeling in 2016 als een toets onder het EUGS kan worden aangemerkt, dan moet de toets na oktober 2023 aan het EUGS voldoen. Of die toets is uitgevoerd onder het label aanmoediging, of die toets zich geheel distantiëert van het EUGS, dat doet er niet toe. Het gaat niet om het label dat de minister erop plakt. Het gaat erom dat ze in 7 oktober aanleiding zag om een nieuw besluit te nemen. Het enige kader waarin zij dat besluit kon nemen is het EUGS. Dat is immers de hogere, dwingende regelgeving die geen ruimte laat voor zelfverzonnen alternatieven.¹⁰¹
70. Dat verklaart ook waarom de Staat af wil van het arrest van uw Hof van 2022 over export naar Egypte. Het ging in die zaak helemaal niet om de aanmoediging, maar de Staat heeft zich gerealiseerd dat, aanmoediging of niet, als je toetst dan moet dat binnen de grenzen van het EUGS. Om daarvan af te zijn resteert voor de Staat als enige uitweg om te betogen dat wapenexport helemaal niet meer getoetst mag worden door rechter.¹⁰² Het is een begrijpelijke noodsprong. Maar dit kan niet standhouden.
71. Tot slot. In de memorie van antwoord van de Staat komen mensenrechten überhaupt niet meer terug als een element waaraan de Staat zijn export moet toetsen.¹⁰³ Waar dat in de F-35 nota's nog wel uitdrukkelijk werd benoemd als obstakel voor de export naar Israël,¹⁰⁴ is de huidige minister daar kennelijk overheen gestapt. Onaanvaardbaar.

---

⁹⁸ The Guardian, 'Netanyahu says he opposes Palestinian state in any postwar scenario', 18 januari 2024, te raadplegen via: <https://www.theguardian.com/world/live/2024/jan/18/middle-east-crisis-live-updates-latest-news-us-military-strikes-houthi-rebels-yemen-pakistan-attack-iran?page=with:block-65a95f4b8f082472faf42489#block-65a95f4b8f082472faf42489>.

⁹⁹ Pleidooi Oxfam Novib c.s. eerste aanleg, hoofdstuk 5; dagvaarding eerste aanleg, hoofdstuk 11, r.nrs. 216-234.

¹⁰⁰ Nota F-35 Onderdelen Israël – besluit over algemene vergunning NL009, d.d. 15 november 2023, p. 3 (**productie 33 Oxfam Novib c.s.**).

¹⁰¹ MvG Oxfam Novib c.s., hoofdstuk 4.3.

¹⁰² MvA/MvG Staat, hoofdstuk 5.

¹⁰³ MvA/MvG Staat, r.nr. 6.12.

¹⁰⁴ Nota F-35 onderdelen Israël – besluit over algemene vergunning NL009, d.d. 19 oktober 2023, p. 2 (**productie 32 Oxfam Novib c.s.**) en Nota F-35 Onderdelen Israël – besluit over algemene vergunning NL009, d.d. 15 november 2023, p. 4 (**productie 33 Oxfam Novib c.s.**).

7. GESCHIKTE EN PASSENDE MAATREGELEN

72. Dan naar de vraag: is het staken van export van F-35 onderdelen inderdaad een geschikte en passende maatregel die van Staat geveerd mag worden?
73. Het antwoord is: ja. Met dat gebod of verbod wordt niet een onmogelijke of in de gegeven omstandigheden onevenredige last op de Staat gelegd.
74. De VN en tal van deskundigen hebben benadrukt dat onder de negatieve en positieve plichten van de Staat het staken van wapenexport gerekend moet worden.
75. Tijdens de International Conference of the Red Cross and Red Crescent in 2003 hebben de Verdragsstaten verklaard, dat de plicht onder Gemeenschappelijk artikel 1 van de Geneefse Conventies ook ziet op wapenexport:

*“In recognition of States’ obligation to respect and ensure respect for international humanitarian law, controls on the availability of weapons are strengthened ... so that weapons do not end up in the hands of those who may be expected to use them to violate international humanitarian law.”¹⁰⁵

76. In de woorden van Amnesty International’s Secretary General:

“In the face of the unprecedented civilian death toll and scale of destruction in Gaza, the US and other governments must immediately stop transferring arms to Israel that more likely than not will be used to commit or heighten risks of violations of international law. To knowingly assist in violations is contrary to the obligation to ensure respect for international humanitarian law. A state that continues to supply arms being used to commit violations may share responsibility for these violations.”¹⁰⁶

77. De Directeur van Human Rights Watch bij de VN spreekt van ‘complicity in war crimes’ voor landen die wapens exporteren:

*“By continuing to provide Israel with weapons and diplomatic cover as it commits atrocities, including collectively punishing the Palestinian civilian population in Gaza, the US risks complicity in war crimes.”¹⁰⁷

---

¹⁰⁵ 28th International Conference of the Red Cross and Red Crescent, *Agenda for Humanitarian Action*, Geneva, 2003, final goal 2(3), p. 18, te raadplegen via: www.icrc.org/en/doc/assets/files/other/icrc_002_1103.pdf. Zie ook Artikel 1, Commentary of 2016 on the First Geneva Convention, ICRC, par. 160. Zie ook artikel 1, Commentary of 2020 on the Third Geneva Convention, par. 193 (“Financial, material or other support in the knowledge that such support will be used to commit violations of humanitarian law would therefore violate common Article 1”).

¹⁰⁶ Amnesty International, ‘Israel/OPT: US-made munition killed 43 civilians in two documented Israeli air strikes in Gaza – new investigation’, 5 december 2023, p. 2 (**productie 54 Oxfam Novib c.s.**).

¹⁰⁷ The Guardian, ‘US Risks ‘complicity in war crimes,’ says Human Rights Watch – as it happened,’ 8 december 2023, te raadplegen via: www.theguardian.com/world/live/2023/dec/08/israel-hamas-war-live-updates-gaza-palestine-idf-civilians-blinken?page=with:block-65739cf58f08c64a67374737#block-65739cf58f08c64a67374737.

78. Er zijn veel meer oproepen van gezaghebbende organisaties die zonder uitzondering benadrukken: stop de wapenexport naar Israël of je steunt de schendingen die Israël begaat.¹⁰⁸
79. De verdragen verplichten tot het treffen van maatregelen die daadwerkelijk geschikt zijn om het dreigende gevaar zoveel als redelijkerwijs mogelijk is af te wenden.
80. Het staken van wapenexport is daadwerkelijk geschikt. Premier Netanyahu heeft al vanaf het allereerste begin gezegd, dat hij voor zijn oorlog steunt op de leveranties van andere landen.¹⁰⁹
81. De Nederlandse Defensieattaché in Tel Aviv onderschrijft dit in het vertrouwelijke memo:
- “Israël raakt momenteel snel door de voorraden munitie en luchtverdedigingsraketten heen, waardoor het sterk afhankelijk is van langdurige Amerikaanse steun voor de aanvulling van voorraden. [...] Deze aanvulling komen bovenop eerder overeengekomen deals tussen de Verenigde Staten en Israël voor geavanceerde wapens, zoals F-35 straaljagers, CH-53 zware helikopters en KC-46 tankers voor het tanken in de lucht.”¹¹⁰
82. Herhaaldelijk hebben de VN speciaal rapporteurs gewezen op het problematische karakter van wapenleveranties en dat de bondgenoten van Israël ook verantwoordelijkheid dragen:
- *“We are also profoundly concerned about the support of certain governments for Israel's strategy of warfare against the besieged population of Gaza, and the failure of the international system to mobilise to prevent genocide.”¹¹¹
- “The time for action is now. Israel’s allies also bear responsibility and must act now to prevent its disastrous course of action.”¹¹²
83. Op 6 december 2023 zegt de VN Secretaris Generaal, in een uitzonderlijke brief op grond van artikel 99 VN Handvest, dat staten alles moeten doen wat ze kunnen:¹¹³

---

¹⁰⁸ Zie bijvoorbeeld Information, ‘Legal experts disapprove of Denmark’s control of arms exports to Israel’, 18 december 2023 in vertaling via Google Translate, p. 4 (**productie 73 Oxfam Novib c.s.**).

¹⁰⁹ Jewish News Syndicate, ‘Text: Netanyahu addresses Israel on Shabbat,’ 13 oktober 2023, te raadplegen via: www.jns.org/text-netanyahu-statement-ahead-of-shabbat/. (“We are ensuring that the war will continue through munitions and weapons that are en route to Israel”).

¹¹⁰ Defensieattaché ambassade Tel Aviv, ‘Israël – Defensie – IDF staat voor uitdaging in Gaza; vechten voor militair onmogelijk einddoel?’, d.d. 8 november 2023, p. 5 (**productie 98 Oxfam Novib c.s.**).

¹¹¹ United Nations Human Rights Office of the High Commissioner, ‘Gaza: UN experts call on international community to prevent genocide against the Palestinian people,’ *OHCHR* 16 november 2023, p. 2 (**productie 22 Oxfam Novib c.s.**). Zie ook ‘N. Derbali, ‘VN-experts: Israëlische schendingen Gaza wijzen op genocide in de maak,’ *NRC* 17 november 2023, te raadplegen via: www.nrc.nl/nieuws/2023/11/17/vn-experts-israelische-schendingen-gaza-wijzen-op-genocide-in-de-maak-a4181182.

¹¹² United Nations Human Rights Office of the High Commissioner, ‘Gaza is ‘running out of time’ UN experts warn, demanding a ceasefire to prevent genocide,’ *OHCHR* 2 november 2023, p. 2 (**productie 26 Oxfam Novib c.s.**).

¹¹³ VN Secretaris Generaal, ‘Letter dated 6 December 2023 from the Secretary-General addressed to the President of the Security Council’, (**productie 47 Oxfam Novib c.s.**).

*“The international community has a responsibility to use all its influence to prevent further escalation and end this crisis”.¹¹⁴

84. Wat van een staat kan worden verwacht, verschilt volgens het Internationaal Gerechtshof wezenlijk van de een tot de andere staat.¹¹⁵ Maar het recht is daarbij wel een factor van belang: wat kun je en wat mag je. De belangenafweging voltrekt zich dus niet buiten het recht om.
85. Ieder land is voor zijn deel verantwoordelijk.¹¹⁶ Politiek is Nederland klein. Gesprekken met Israël kunnen diplomatiek een rol vervullen, maar zijn daarmee niet vanzelf de meest passende maatregelen die verwacht mogen worden effectief te zijn. Daarbij komt dat een positieve verplichting niet maakt, dat je de negatieve mag blijven schenden. Het is ‘en-en’.
86. De Staat heeft als distributiecentrum voor de F-35 onderdelen voor Israël een wezenlijke rol in deze oorlog. Een verbod om verder te gaan met de export is een effectieve maatregel die van de Staat verwacht mag worden.
87. Het is in overeenstemming met de specifieke verantwoordelijkheid van de Staat en zijn mogelijkheden. De handeling is bovendien concreet.
88. Dat er daarnaast nog andere routes zijn, waar de Staat op wijst,¹¹⁷ is niet gebleken en althans zijn deze niet zo concreet, laat staan dat ze effectief geacht kunnen worden.
89. Sterker: wat we wel zien is niet effectief. De Staat heeft verzocht om terughoudendheid en bescherming van de burgerbevolking. Israël doet dit niet en intensiveert juist aanvallen met ‘domme’ bommen. De Staat heeft gepleit voor “massief meer hulp”, maar ook na ruim 3 maanden is die hulp slechts een druppel op een gloeiende plaat. De Staat kondigde de evacuatie van gewonde kinderen aan. We hebben er nooit meer iets over gehoord. De Staat blijft pleiten voor een tweestatenoplossing, maar Netanyahu houdt niet eens de schijn meer op. Zelfs bij navraag door de Staat over de dood van een Nederlander in Gaza weigert Israël informatie te verstrekken.¹¹⁸
90. Daarnaast is de handeling, of beter het nalaten F-35 onderdelen te leveren, redelijk en is de Staat daartoe bevoegd.
91. Deze zaak verschilt dus wezenlijk van de zaak over de terugkeer van de IS vrouwen waarop de rechtbank zich geheel heeft gebaseerd.¹¹⁹ Niet alleen zijn de feiten anders, het ging in die zaak ook om een inspanningsverplichting. Van de Staat werden tal van relatief ingewikkelde handelingen gevraagd, die een vrij hoog buitenlandpolitiek karakter hadden. In deze zaak

---

¹¹⁴ VN Secretaris Generaal, ‘Letter dated 6 December 2023 from the Secretary-General addressed to the President of the Security Council’, (**productie 47 Oxfam Novib c.s.**).

¹¹⁵ IGH 26 februari 2007, *Application of the Convention on the Prevention and Punishment of the Crime of Genocide* (Bosnia and Herzegovina v. Serbia and Montenegro), par. 430, te raadplegen via: [icj-cij.org/sites/default/files/case-related/91/091-20070226-JUD-01-00-EN.pdf](https://www.icj-cij.org/sites/default/files/case-related/91/091-20070226-JUD-01-00-EN.pdf).

¹¹⁶ HR 20 december 2019, ECLI:NL:HR:2019:2006, NJ 2020/41, m.nt. J. Spier (*Klimaatzaak Urgenda*), r.o. 5.7.1-5.8.

¹¹⁷ MvA/MvG Staat, r.nr. 7.16 en 7.18. “een veelheid van mogelijkheden hebben om invloed op elkaar uit te oefenen”.

¹¹⁸ *Aanhangsel Handelingen II 2023-2024* nr. 680, pp. 1-2, te raadplegen via: <https://zoek.officielebekendmakingen.nl/ah-tk-20232024-680.pdf> (onder antwoord 2: “de Israëlische autoriteiten hebben toegezegd alle beschikbare inlichtingen die in relatie staan tot deze verdrietige gebeurtenis aan ons te overhandigen. Op dit moment zijn deze nog niet ontvangen”).

¹¹⁹ Zie ook MvA/MvG Staat, r.nr. 5.22.

gaat het om een onthouding, een negatieve verplichting, namelijk het stoppen van levering van wapens waarmee burgers worden omgebracht.

92. Er is daarnaast een expliciet en duidelijk kader voor de toetsing van export. Het ingrijpen in een vergunning, al dan niet tijdelijk, is bovendien gebruikelijk en een eenvoudig en snel te realiseren maatregel, die de Staat ten aanzien van tal van risicolanden heeft genomen.¹²⁰ Dat aanpassing op ieder moment kan, staat vast, zoals bevestigd door de Staat ter zitting en geoordeeld door de rechtbank.¹²¹ De Staat heeft niet gegriefd tegen dit onderdeel.¹²²

93. Daar komt bij dat er, na ingrijpen in de Regeling NL009, ook een eenvoudig en duidelijk alternatief is, namelijk de individuele vergunning. De eerste F-35 nota van 19 oktober geeft aan, dat indien gebruik wordt gemaakt van de bevoegdheid onder artikel 8 Regeling NL009 dan:

“dienen bedrijven ook voor transacties onder het F-35 programma bij de douane een individuele vergunningsaanvraag in te dienen indien de goederen naar Israël gaan.”¹²³

94. Dat kan dus gewoon. Dat is van belang bij uw afweging. De vervolgvraag zal dan zijn, zo maakt de nota duidelijk:

“een vergunningsaanvraag [zal] vervolgens getoetst worden aan de acht criteria van het exportcontrolebeleid. Voor een afwijzing dient te worden beargumenteerd dat er een ‘duidelijk risico [bestaat] dat de goederen (F-35’s) worden ingezet bij ernstige schendingen van het humanitair oorlogsrecht. In de visie van DJZ is thans sprake van dit duidelijke risico.”¹²⁴

95. Veeleer gaat derhalve de vergelijking op met de Urgenda zaak: de toekomst van een volk staat op het spel, en daarmee ook onze waarden als mensheid; de geloofwaardigheid van het internationaal recht en daarmee ook het nationaal recht en het recht als zodanig wordt ernstig aangetast als u niet ingrijpt. Wanneer onze regering zich uitsluitend door eigenbelang laat leiden, dubbele standaarden hanteert en met een noodsprong een in vele jaren opgebouwde reputatie op het spel meent te kunnen zetten, moet de rechter de normen handhaven en de Nederlandse bijdrage aan het bloedvergieten verbieden.

---

¹²⁰ Pleitnotities eerste aanleg Oxfam Novib c.s., r.nrs. 45-47.

¹²¹ Vonnis rechtbank Den Haag 15 december 2023, ECLI:NL:RBDHA:2023:19744, r.o. 4.26; Pleitnotitie Staat eerste aanleg, r.nr. 16. Zie ook Antwoord van de Minister voor Buitenlandse Handel en Ontwikkelingssamenwerking en de Minister van Buitenlandse Zaken op Kamervragen van 19 december 2023 (*Aanhangsel Handelingen* nr. 661) antwoord onder 22, (productie 35 Staat).

¹²² Zie MvG Oxfam Novib c.s., hoofdstuk 5.4 en r.nr. 59 en r.nrs. 134 en 179. Zie ook Antwoord van de Minister voor Buitenlandse Handel en Ontwikkelingssamenwerking en de Minister van Buitenlandse Zaken op Kamervragen van 19 december 2023 (*Aanhangsel Handelingen* nr. 661) antwoord onder 22, (productie 35 Staat).

¹²³ Nota F-35 onderdelen Israël – besluit over algemene vergunning NL009, d.d. 19 oktober 2023, p. 3 (**productie 32 Oxfam Novib c.s.**). Zie ook Nota F-35 Onderdelen Israël – besluit over algemene vergunning NL009, d.d. 15 november 2023, p. 6 (**productie 33 Oxfam Novib c.s.**).

¹²⁴ Nota F-35 onderdelen Israël – besluit over algemene vergunning NL009, d.d. 19 oktober 2023, p. 3 (**productie 32 Oxfam Novib c.s.**).

8. WEGING ANDERE BELANGEN: DE BEZWAARLIJKHEID VAN STAKEN VAN F-35 EXPORT

96. Tot slot: hoe moeten de andere door de Staat gestelde belangen worden gewogen?
97. De minister heeft vastgesteld dat er een “duidelijk risico” is “dat Israëliëse F-35s betrokken zijn en of raken bij schendingen van het humanitair oorlogsrecht”.¹²⁵ Daarmee laten het EUGS en de verschillende relevante verdragen geen ruimte voor het laten prevaleren van andere belangen.¹²⁶ Dat moet al helemaal de conclusie zijn, nu deze belangen niet overtuigen en de Staat ze niet hard maakt.
98. Over dat laatste. In de brief van ambtenaren van Buitenlandse Zaken aan uw Hof lezen we dat er op dit dossier geen sprake is van een werkelijke, inhoudelijke en concrete belangenafweging:

“Het is intern niet onopgemerkt gebleven dat op dit dossier doorgaans niet de reguliere regels gelden, hetgeen ook tot de nodige onrust heeft geleid intern. Onderstaande zorgen leggen bloot dat het ministerie van Buitenlandse Zaken een afwijkende en bijzondere belangenafweging maakt in adviezen aan de bewindspersonen op dossiers inzake Israël en de Palestijnse Gebieden.”¹²⁷

99. De ambtenaren noemen verschillende elementen die tot deze afwijkende opstelling leiden: het Nederlandse schuldgevoel in relatie tot de Tweede Wereldoorlog, de Trans-Atlantische relaties, en de persoonlijke carrière ambities van hoofdrolspelers. Deze moeten “koste wat het kost” beschermd worden en wegen “zwaarder (...) dan andere belangen, waaronder de verantwoordelijkheid van Nederland om de internationale rechtsorde te bevorderen.”
100. Wat onder andere bijzonder is aan de belangenafweging die de Staat hanteert, is dat het Ministerie van Algemene Zaken (AZ) de gang van zaken bepaalt, bóven het Ministerie van Buitenlandse Zaken, dat in dit dossier het vakministerie is. Over de rol van AZ schrijven de ambtenaren:

“De rol die het ministerie van Algemene Zaken op dit dossier speelt is uiterst opmerkelijk. Een verzoek van het ministerie van Algemene Zaken aan de Directie Juridische Zaken bij Buitenlandse Zaken luidt als volgt: “Wat kunnen we zeggen zodat het lijkt alsof Israël geen oorlogsmisdaden begaat?”. [...]

“Tegelijkertijd is alom bekend dat er vanuit het Ministerie van Buitenlandse Zaken geadviseerd werd voor een staakt-het-vuren te stemmen tijdens een tweede stemming bij de AVVN 12 december jl. en dat het Ministerie van Algemene Zaken hier tot op het laatste moment nog voor is gaan liggen.” [...]

101. De ambtenaren vervolgen:

---

¹²⁵ Nota F-35 Onderdelen Israël – besluit over algemene vergunning NL009, d.d. 15 november 2023, p. 4 (**productie 33 Oxfam Novib c.s.**).

¹²⁶ MvA/MvG Staat, r.nr 6.12.

¹²⁷ Brief medewerkers Ministerie van Buitenlandse Zaken, d.d. 15 januari 2023, inclusief 2 bijlagen met brandbrieven aan de minister van 20 oktober en een van nadien, p.1 (**productie 99 Oxfam c.s.**).

“Dat leidt tot een situatie waarin ambtelijk advies bepaald wordt door de politieke lijn waar al voor gekozen is, in plaats van dat het advies een uitkomst is van een weloverwogen belangenafweging.”¹²⁸

102. Wat hieruit blijkt, en overigens uit het gehele dossier blijkt, is dat de Staat, nu het om Israël gaat, een afwijkend beoordelingskader toepast. U kunt daar als rechter niet in meegaan.
103. Waar de Staat u wil doen geloven dat ingrijpen in de NL009 ten aanzien van Israël: “grote gevolgen zou hebben voor de Nederlandse positie in de wereld”,¹²⁹ lijken andere belangen de overhand te hebben.
104. Dan naar de inhoudelijke argumenten. Ik zeg op deze plek dat alle belangen die de Staat noemt ook in het EUGS staan, maar daarbij niet het gewicht krijgen die de Staat eraan geeft, of op een andere manier worden ingevuld. Op grond van het EUGS moeten deze belangen dus hoe dan ook worden afgewezen als grond om door te gaan met leveringen. Ik verwijs u naar onze stukken in eerste aanleg.¹³⁰ Ik bespreek nu dus alleen de inhoudelijke houdbaarheid van de genoemde belangen, voor het geval en voor zover u tot het oordeel mocht komen dat het EUGS als geheel irrelevant terzijde moet worden geschoven.
105. Over de regionale veiligheid¹³¹ wijzen we op de waarschuwingen van de defensieattaché in Tel Aviv:

“Een van de verklaringen die wordt gebruikt om het huidige optreden van de IDF (in termen van verwoesting van de civiele infrastructuur en aantallen burgerslachtoffers) in Gaza te duiden, is de afschrikwekkende werking die het zou hebben op Hezbollah en Iran.”¹³²

106. Het behoeft weinig toelichting dat de vernietiging van Gaza geen legitiem middel is om de regionale veiligheid van Israël te vergroten. Hetzelfde geldt voor het recht op zelfverdediging van Israël, dat recht is aan regels gebonden en kan niet leiden tot de vernietiging van Gaza.¹³³
107. Daar komt bij dat u niet hoeft te vrezen, dat met toewijzing van de vordering Israël geheel van wapens verstoken zal zijn, noch van bondgenoten die in het geval van daadwerkelijke bedreigingen vanuit de regio in actie zullen komen. Israël zal altijd op de VS kunnen vertrouwen en de VS beschikt over verreweg het grootste aantal F-35 toestellen en onderdelen.¹³⁴ Wat wel wordt bereikt is dat de Staat zijn onrechtmatig handelen staakt, wat ook een signaalfunctie kan hebben naar bondgenoten, en wellicht ook Israël.
108. Daar komt ook bij dat iedereen het erover eens is, dat de militaire doelen van Israël niet te halen zijn, dat Hamas niet vernietigd kan worden en de oorlog dus niet te winnen valt, althans

---

¹²⁸ Brief medewerkers Ministerie van Buitenlandse Zaken, d.d. 15 januari 2023, inclusief 2 bijlagen met brandbrieven aan de minister van 20 oktober en een van nadien, ongenummerde p. 2 en 3 (**productie 99 Oxfam c.s.**).

¹²⁹ MvA/MvG Staat, r.nr 2.4.

¹³⁰ Pleidooi Oxfam Novib c.s. eerste aanleg, hoofdstuk 5; dagvaarding eerste aanleg, hoofdstuk 11, r.nrs. 216-234.

¹³¹ MvA/MvG Staat, r.nr 6.10 en 6.12.

¹³² Defensieattaché ambassade Tel Aviv, ‘Israël – Defensie – IDF staat voor uitdaging in Gaza; vechten voor militair onmogelijk einddoel?’, d.d. 8 november 2023, p. 8 (**productie 98 Oxfam Novib c.s.**).

¹³³ Dagvaarding eerste aanleg, hoofdstuk 11; Pleitnotitie Oxfam Novib c.s., r.nr. 54; MvG Oxfam Novib c.s., hoofdstuk 5.2.

¹³⁴ MvA/MvG Staat, r.nr 3.4. Zie ook o.a. CvA r.nr. 6.4 (productie 10 (G) p. 3) en dagvaarding in eerste aanleg r.nr. 323. Zie ook Democracy Now!, ‘State Department Official Resigns, Says Israel Is Using U.S. Arms to Massacre Civilians in Gaza’, d.d. 23 november 2023, p. 6-7 (**productie 44**).

niet militair. Ik verwijs naar de memo geschreven door de Nederlandse Defensieattaché in Tel Aviv: “Ten eerste zal er geen duidelijke militaire overwinning zijn op Hamas”, wordt er geschreven.¹³⁵ De Staat dient ook om die reden geen bijdrage te leveren aan verdere destructie.

109. Een tweede argument dat de Staat noemt is schade aan de goede betrekkingen, “met navenant verlies van invloed op in het bijzonder ook Israël”.¹³⁶ De Staat heeft evenwel zelf gesteld dat zijn diplomatieke rol “beperkt” is.¹³⁷
110. Het derde argument is dat ingrijpen in het doorleveringsproces alle partnerlanden van het F-35 programma zou raken, omdat ook deze landen voor iedere levering een individuele vergunning zouden moeten aanvragen.¹³⁸ Dit is simpelweg niet waar. De tweede F-35 nota stelt zonder enige omhaal dat de Regeling NL009 kan worden aangepast zodat Israël als bestemming wordt uitgezonderd.¹³⁹ En de minister heeft dat onlangs opnieuw aan de Tweede Kamer bevestigd.¹⁴⁰ Dat dat op basis van de huidige Regeling NL009 niet kan, doet niet ter zake. Het is een ministeriële regeling die kan eenvoudig worden aangepast.¹⁴¹ Dat de Staat het voor deze zaak, niet wil, is iets anders.
111. Daarmee vervalt ook het argument dat een gebruiker moet worden uitgesloten, wat “disruptief” zou werken “op het gehele leveringssysteem”.¹⁴² Dat is allemaal geredeneerd binnen de huidige ministeriële regeling die eenvoudig en doeltreffend kan worden aangepast. Zou dat anders zijn dan zou de vergunning niet deugen en zou bv ook artikel 8 Regeling NL009 in de praktijk nooit kunnen worden toegepast, zonder tot de gestelde disruptie te leiden.
112. Schade aan de betrekkingen met andere F-35 partners is dus geen steekhoudend argument. Zij worden niet geraakt.
113. Als we het overigens hebben over het behouden van goede betrekkingen met andere landen,¹⁴³ is het meer op zijn plaats om te wijzen op de toch tamelijk geïsoleerde positie die Nederland inneemt ten aanzien van Gaza. Op 12 december 2023 stemde de AV van de VN over een onmiddellijk humanitair staakt het vuren, met de eis dat alle partijen internationaal recht naleven. De resolutie werd aangenomen door 153 van de 186 landen. 10 landen stemden tegen en er 23 landen onthielden zich, waaronder Nederland.¹⁴⁴ Onder de landen

---

¹³⁵ Defensieattaché ambassade Tel Aviv, ‘Israël – Defensie – IDF staat voor uitdaging in Gaza; vechten voor militair onmogelijk einddoel?’, d.d. 8 november 2023, p. 6 (**productie 98 Oxfam Novib c.s.**), zie ook p.2.

¹³⁶ MvA/MvG Staat, r.nr. 6.12.

¹³⁷ MvA/MvG Staat, r.nr 3.5.

¹³⁸ Zie ook MvA/MvG Staat, r.nr. 8.10.

¹³⁹ Nota F-35 Onderdelen Israël – besluit over algemene vergunning NL009, d.d. 15 november 2023, p. 6 (**productie 33 Oxfam Novib c.s.**) (“De tweede methode is dat het kabinet de Regeling Algemene Vergunning NL009 zelf aanpast zodat Israël als bestemming onder de algemene vergunning wordt uitgezonderd. Dit vereist het aanpassen van een ministeriële regeling.”).

¹⁴⁰ Antwoord van de Minister voor Buitenlandse Handel en Ontwikkelingssamenwerking en de Minister van Buitenlandse Zaken op Kamervragen van 19 december 2023 (*Aanhangsel Handelingen* nr. 661) antwoord onder 22, (productie 35 Staat).

¹⁴¹ Ibid. Pleidooi Staat eerste aanleg.

¹⁴² MvA/MvG Staat, r.nr. 6.15.

¹⁴³ MvA/MvG Staat, r.nr 6.13.

¹⁴⁴ AVVN, ‘Protection of civilians and upholding legal and humanitarian obligations’, A ES-10 L.27, 10 december 2023, aangenomen op 12 december 2023 (**productie 82 Oxfam Novib c.s.**) en Al Jazeera, ‘UNGA vote demands immediate

die voorstemden zaten veel (ook Europese) bondgenoten van Nederland: Australië, België, Canada, Finland, Frankrijk, Denemarken, Japan, Noorwegen, Portugal, Spanje, Zweden, Zwitserland.¹⁴⁵ Opmerkelijk is dat de meeste van deze landen die voor de resolutie stemden, partners in het F-35 project zijn.¹⁴⁶

114. De zaak die Zuid-Afrika voor het Internationaal Gerechtshof voert tegen Israël over genocide op de Palestijnen wordt gesteund door 62 staten.¹⁴⁷ De Staat wil de Zuid-Afrikaanse stap wegzetten als geïsoleerd, maar dat ligt dus iets anders.¹⁴⁸
115. De toekomst zal het uitwijzen, maar het is meer dan aannemelijk dat juist de huidige opstelling van Nederland en de steeds kleinere groep landen die ondanks alles “pal achter Israël” blijven staan, zal leiden een politieke, en wellicht ook economische, backlash vanuit belangrijke andere mondiale spelers.
116. Terug naar de door de Staat aangevoerde belangen om de Regeling NL009 onaangetaast te laten. Onder de streep blijft over: de reputatie van de Staat en zijn business case. Dat wordt nu in hoger beroep in iets grotere woorden neergezet: “risico voor het voortbestaan van het European Regional Warehouse (ERW) in Woensdrecht”.¹⁴⁹
117. We zijn de eerste om toe te geven dat het voor de Staat een blamage is, als u hem beveelt te stoppen met het toestaan van export van F-35 onderdelen aan Israël. Maar vergeleken met deze potentiële reputatieschade is de echte blamage en de pijnlijkste reputatieschade natuurlijk al ruim 3 maanden gaande.
118. Economische handelsbetrekkingen worden alsmaar prominenter in een gemondialiseerde wereld. Maar wapenhandel komt met verantwoordelijkheden. Mensenrechtenschendingen die zich als gevolg daarvan manifesteren, mogen niet worden genegeerd.¹⁵⁰
119. Daar komt bij, gesproken over de business case, dat de kosten voor wederopbouw van Gaza enorm zijn en alleen maar toenemen. De Staat heeft op dit moment al 101 miljoen EUR aan wederopbouw toegezegd.¹⁵¹ Dat gaat mede om destructie toegebracht door de F-35's waarvoor de Staat de export van F-35 onderdelen goedkeurt.

---

ceasefire', d.d 13 december 2023 (**productie 83** Oxfam Novib c.s.). Zie ook UN News, 'UN General Assembly votes by large majority for immediate humanitarian ceasefire during emergency session', 12 december 2023, te raadplegen via: news.un.org/en/story/2023/12/1144717.

¹⁴⁵ Al Jazeera, 'UNGA vote demands immediate ceasefire', d.d 13 december 2023 (**productie 83** Oxfam Novib c.s.).

¹⁴⁶ Te weten: Australië, België, Canada, Denemarken, Japan, Noorwegen, Polen, Singapore, Finland, Zuid Korea en Zwitserland.

¹⁴⁷ Al Jazeera, 'Which countries back South Africa's genocide case against Israel at ICJ Israel War on Gaza', d.d. 9 januari 2024 (**productie 86** Oxfam Novib c.s.).

¹⁴⁸ MvA/MvG Staat, r.nr. 10.5.

¹⁴⁹ MvA/MvG Staat, r.nr. 6.12.

¹⁵⁰ A. Naser, N. Ramos, S. Timmermans, L. van Geesbergen, L. Willaert, 'Arms transfer prohibitions due to human rights violations abroad: is there a place for human rights law in Article 6(2) of the Arms Trade Treaty?' *University of Antwerp Law and Development* februari 2022, p. 3, te raadplegen via: medialibrary.uantwerpen.be/files/7154/60286d23-87d9-4ec3-a1c4-f2c5302ba7b1.pdf.

¹⁵¹ Zie Rijksoverheid, 'Nederland trekt € 10 miljoen extra uit voor humanitaire hulp aan Gaza,' 17 oktober 2023 te raadplegen via: www.rijksoverheid.nl/actueel/nieuws/2023/10/17/nederland-trekt-10-miljoen-euro-extra-uit-voor-humanitaire-hulp-aan-gaza. Zie ook Rijksoverheid, 'Nederland verhoogt bijdrage voor humanitaire hulp aan Gaza, 27 oktober 2023 te raadplegen via www.rijksoverheid.nl/actueel/nieuws/2023/10/27/nederland-verhoogt-bijdrage-voor-humanitaire-hulp-aan-gaza. Zie verder: Rijksoverheid, 'Minister van Leeuwen bij grenspost Rafah: € 25 miljoen extra voor noodhulp aan Gaza,' 20 december 2023, te raadplegen via: www.rijksoverheid.nl/actueel/nieuws/2023/12/20/minister-van-leeuwen-bij-grenspost-rafah-25-miljoen-euro-extra-voor-noodhulp-aan-gaza.

9. CONCLUSIE EN VERZOEK UITSPRAAK OP KORTST MOGELIJKE TERMIJN

120. Samengevat:

- Er is sprake van ernstige schendingen van het internationaal recht in Gaza door Israël;
- De Staat draagt daar direct en actief aan bij met het toestaan van het leveren van onderdelen voor gevechtsvliegtuigen die Israël inzet boven Gaza om de schendingen te kunnen begaan; de Staat doet dat willens en wetens.
- De internationale verdragen die het beoordelingskader zijn voor export, bevatten fundamentele normen over de bescherming van mensen.
- Deze normen zijn ook vastgelegd in exportregels, het EUGS, die u een duidelijk kader geven voor de toetsing van de export.
- De Staat heeft de Regeling NL009 nimmer getoetst aan het EUGS, niet in 2016, niet na 7 oktober, niet op enig ander moment. Deze Regeling NL009 is dan ook in strijd is met hogere regelgeving vastgesteld, en is daar sindsdien mee in strijd.
- Nu de Staat na 7 oktober het laten voortduren van de exportvergunning wel feitelijk heeft beoordeeld, moet het kader daarvoor zijn het EUGS; daar kan de Staat niet een eigen nationaal kader voor in de plaats stellen.
- Op basis van de EUGS moet u voorrang geven aan de bescherming van fundamentele normen, in het bijzonder het dwingendrechtelijk voorgeschreven criterium 2 onder a en c EUGS.
- Staken van levering van wapenmaterieel dat bijdraagt aan het begaan van schendingen kan redelijkerwijs gevegd worden van de Staat. Daarmee wordt niet een onmogelijke of in de gegeven omstandigheden onevenredige last op de Staat gelegd.

121. In de woorden van de Commissaris Generaal van UNRWA die hij op 19 december 2023 sprak:

[Beeld V: Commissaris Generaal van UNRWA op 19 december 2023, productie 63 Oxfam Novib c.s.]

“This crisis is a test of our collective humanity. How we respond today will determine the future. The universality of human rights and international humanitarian law, as well as the credibility of our international institutions, are at stake. If we cannot uphold these principles in practice, we will compromise peace and security in the region and beyond. We must turn the tide of this crisis, and our chance to do so is rapidly running out.”¹⁵²

122. Ik verzoek om op de kortst mogelijke termijn uitspraak te doen.

---

¹⁵² UNRWA, ‘Statement by UNRWA Commissioner General Philippe Lazzarini on the Occasion of the French National Humanitarian Conference on 19 December 2023’, 20 december 2023, p. 1-2 (**productie 63 Oxfam Novib c.s.**).